

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ МАТЕРИНСЬКОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ

Кожне століття нашої ери формує своє неповторне світобачення і світорозуміння. Разом зі світоглядом змінюється і бачення жінки, її місця в суспільстві, тієї соціальної ролі, котра стає головною для жіноцтва різних країн і України.

Перед нами стоїть мета простежити генезу материнського виховання, висвітлити його сутність і значення у вихованні підлітків.

Історія України здавна пов'язана з образом жінки. Погляд на місце жінки в суспільстві носить полярний характер. Одні історики змальовують жінку у вигляді “домашнього в'язня”, з обмеженими інтересами і правами, інші, навпаки, бачать в ній соціально активну особистість. Особливе місце належить жінці з часів прийняття християнства, яке першою задля рідної землі прийняла княгиня Ольга у Царграді. Літописи, світська література: донесли до нас нечисленні відомості про давньоруське жіноцтво. Ці твори зображують зворушливі портрети літописних жінок як вірних і відданих дружин, порадниць і подруг чоловікам, державних діячів і духовних наставників. Сімейний, соціальний, майновий стан жінок не був застиглим, він змінювався зі зміною суспільства, його політики, економіки, культури.

Найбільш привабливими у галереї жіночих постатей є образи жінки-матері та жінки-бабусі. Серед них першість по праву належить княгині Ользі, що оточена ореолом ніжної турботливості про свого сина князя Святослава та онука князя Володимира-хрестителя. Це був новий ідеал жінки, яка поєднувала в собі фізичну і духовну красу, моральність, героїзм і патріотичність з високим материнським званням.

Виховання дівчаток у Київській Русі було надзвичайно важливим питанням, бо від материнського впливу з часів язичництва залежала могутність народу, його цілісність і свобода. Матері були вшановані в суспільстві, користувалися майже всіма правами, як і чоловіки. Українські просвітителі давніх часів піклувалися про виховання майбутніх матерів. У трактаті “Українська культура” І. Огієнка зустрічаємо згадку про існування спеціальних книжок для матерів – “Порадник жінкам”, “Порадник матерям”, “Як годувати малих дітей” [1: 118]. Суспільство докладало чималих зусиль, аби виховувати з дівчаток справжніх матерів, виховательок для майбутніх поколінь.

Вся історія виховання жінки наповнена її суспільною та сімейною роллю, про що розповідає Святе Письмо: “Доглядає вона ходи дому свого, і хліба з лінивства не їсть. Устають її діти і хвалять її, чоловік її – й він похваляє її...” [Притч. 31; 27]. Традиції, що відображені у Біблії стали підґрунтям для формування материнського образу, що був розвинутий і закріпився в усій Європі і в Україні. Педагоги і психологи минувшини (Т. Мор, Т. Кампанелла, С. Смайльс, І. Богданович, О. Левицька, К. Ушинський, І. Огієнко, С. Русова, Х. Алчевська, П. Астаф'єв) підкреслювали значущість соціальної ролі жінки – продовжити життя, стати матір'ю, виховати наступне покоління. Й. Герbart писав: “Одна хороша мати коштує дорожче, ніж сотні шкільних вчителів. У домі вона є магнітом для всіх сердець, і полярною зіркою для всіх очей” [2: 40]. За усталеною традицією вся система суспільного виховання жінки зводилася до підготовки сімейного і родинного життя, яке містило в собі виконання подружніх обов'язків, піклування про дітей та їх виховання, робота по господарству.

Вивчення прогресивних історичних традицій виховання дівчаток показує, що воно завжди сприймалося як виховання кмітливої, обізнаної, грамотної матері, вірної та відданої дружини. Підтвердження цього положення знаходимо у творах педагогів XVIII – XIX століть як зарубіжних, так і вітчизняних. Психолог XIX століття С. Смайльс писав: “Треба визнати те, що щастя або нещастя, освіта, цивілізація або варварство... залежать від впливу жінки...” [2: 45]. Він продовжує далі свою думку: “Жінка більше, ніж інші, виховує гуманно. Чоловік –

мозок, жінка – серце людства; він – розум, вона – почуття; він – сила, вона – грація, краса і втіха... Таким чином, якщо чоловік направляє розум, жінка розвиває почуття... Він наповнює пам'ять, вона займає серце” [2: 43].

Останні десятиліття змінили жіночий імідж: жінка-мати, дружина, душа сім'ї перетворилася на жалюгідну підробку високого жіночого звання. Сучасні засоби масової інформації створили виразний образ жінки – “машини для насолод”; він став стандартом для рекламних проспектів, журнальних обкладинок, моди. Звичайно, слідкувати за своєю зовнішністю, цікавитися модою – так природно для жінки, це відповідає її психічним особливостям, котрі підкреслюють бажання бути красивою, привабливою, чарівною. Але найголовніше покликання жінки – бути матір'ю. На жаль, сучасні жінки шукають себе в іншій діяльності – бізнес, спорт, подорожі, мистецтво, освіта. Завдяки цьому сформувався новий тип жінки – широко освіченої, творчої, соціально активної, незалежної матеріально, яка намагається сама бути організатором свого життя, будувати його за своєю оригінальною схемою. Сучасні дослідники стверджують, що у житті цієї жінки немає місця для народження і виховання дітей. Проведене нами дослідження серед сучасних дівчат-підлітків міста Херсона показало, що у шкалі запропонованих сімейних цінностей (взаємна любов, добробут, діти, особиста свобода, матеріальна незалежність) діти займають лише четверту позицію; хлопці-підлітки у цій же шкалі віддали дітям друге місце після матеріальної незалежності. Роль емоційних стосунків, матеріальна незалежність, сімейний затишок оцінюються сучасними дівчатами-підлітками вище, ніж народження і виховання дітей. Така структура сімейних вартостей негативно впливає на репродуктивну та виховну функції сучасної сім'ї, дестабілізує демографічну і соціальну ситуації у суспільстві.

На наш погляд, для сучасної жінки можуть бути природними ті сфери соціального буття або професійної діяльності, котрі принципово є розширенням її рис, якостей, функцій як матері і дружини. Мати не може виростити дітей, періодично не займаючись їх лікуванням. Мати вчить і виховує своїх дітей, вона може розширити це піклування до школи, дитячого садка, іншого навчально-виховного закладу. Переборювання бездіяльності для прекрасної статі вбачається не в оволодінні професіями, зокрема чоловічими, а саме в турботі: догляд за дітьми, хворими, піклування про інших членів сім'ї. Саме в цих сферах соціального буття найкраще б проявився внутрішній світ жінки, її душевність і духовність. На жаль, в наш час на ці особливості жіночої психології мало хто звертає увагу. Всі інші види соціальної діяльності можуть слугувати лише компенсацією особистої жіночої невпорядкованості або заважати у виконанні головної жіночої місії – продовжити життя, стати хранителькою родоvodu, помічницею чоловіка, вихователькою дітей.

Для жінки природним є внесення стабілізуючого, умиротвореного начала в житті сім'ї. Загалом все, що протистоїть традиції сімейної ієрархії, буде антиприродним для соціального і професійного жіночого буття. Спираючись на дослідження педагогів і психологів К. Хорні, Л. Тимощенко, Г. Тимошко, А. Юрциєме, слід зазначити, що сучасна жінка долучена до таких сфер соціальної діяльності, котрі потребують жорсткого раціонального логічного підходу, що виключає сферу душевності, сердечності, жіночої м'якості. Характер такої діяльності призводить до втрати жіночності, що стає нагальною проблемою сьогодення.

Соціальна роль матері – надзвичайно важлива проблема у вихованні підростаючого покоління. Особливо необхідним є вплив матері на розвиток особистості підлітка, бо у психології підліткового віку вважається чи не найскладнішим: “... пробудження статевої психіки, статево дозрівання здійснюються із самої глибини юного створіння неясні, але владні бажання, що мутять його душу. Буйний потік нових переживань руйнує основи психічної рівноваги, хвилює його опори, заливає душу якимись неясними, невідповідними потягами і відображується в небезпечній грі з людьми, у нахилі до авантюри, наближує до межі злочинності”, – писав педагог і психолог В. Зеньковський [3: 331]. Особливість цього віку до того й зводиться, що зовні і за своїми домаганнями це доросла людина, а за внутрішніми особливостями це у великій мірі дитина. Звідси збережена потреба у батьківській та материнській увазі, захищеності, не втрачена цікавість до ігор, до забав. Разом з почуттям

дорослості у підлітків активно формується загострене почуття власної гідності, самосвідомість, свідомість статевої приналежності. У пошуках відповідей на питання, що виникають, підлітки тяжіють саме до матерів, намагаються вести з ними інтимні й довірливі бесіди. Саме в спілкуванні з матір'ю вони знаходять непідробну душевність і відкритість, психологічну стриманість і ласку. Домінуючу роль у повноцінному спілкуванні та обміні життєвим досвідом в цей віковий період відіграє відчуття дружньої близькості, довіри, рівності з батьками.

Підлітки часто приховують демонстративною незалежністю, зверхністю, поблажливістю свої потреби у спілкуванні, довірливих стосунках, співробітництві, допомозі і захисті. Тож кращим засобом регулювання психолого-педагогічних контактів з ними є співробітництво.

Свою болісну почуттєву сферу і реактивність підлітки приховують дуже хворобливо і це стосується оцінки не тільки власних особистісних якостей, а й оцінки гідностей і недоліків соціуму.

Тому якраз у підлітковому віці просинається соціальна самосвідомість, починається зростання соціальної активності. Виховання доброчесної поведінки підлітків відбувається якраз у процесі соціалізації, в умовах оцінкових суджень, загальнолюдських цінностей їх ціннісних орієнтацій. У цей період авторитет батьків різко знижується, а підлітки іноді не розуміють, що з ними відбувається. Потреба в самостійності сприймається підлітками як “свобода” від дорослих, від батьків. І якщо моральні норми поведінки підлітка на порозі дорослого життя ним не засвоєні, то розмах вільного коливання його поведінки може досягти небезпечної межі.

Підлітковий вік – це дорослість. З ним пов'язана не тільки перебудова свідомості і самосвідомості, пубертатного періоду та зміни зовнішності, а й зміни у взаємостосунках з оточенням, батьками, педагогами. З'являється природне бажання наслідування “дорослим” зразкам поведінки, намагання до спілкування з іншою статтю, прояв перших почуттів і захоплень. Саме в цей відповідальний період становлення особистості роль матері надзвичайно важлива. Хто як не мати дасть добру пораду, застереже від помилок у поведінці, що іноді мають вплив на все подальше життя. Поради і справедливі зауваження матері супроводжують дитину у її дорослому житті, направляючи суспільне життя, оберігаючи від морального падіння, що сприяє встановленню нового, більшою частиною душевного, контакту. Без міцної світоглядної бази, поза знаннями морального закону підлітку важко протистояти проти спокус оточуючого світу. Всі докази на користь доброго, правильного і красивого у цьому випадку стають безсилими; їх заглушує “крик моди”. За недостатністю морального виховання підлітків їх соціалізація йде в основному за рахунок марнославства, тобто є егоїстичним потягом до думки оточуючих.

З перших років життя дитина свідомо живе тим, що відчуває і переживає її матуся. Не слова, а внутрішній моральний стан матері, рух її почуттів віддзеркалюються в душі і характері її дитини. Іноді деякі матері ремствують на “черствих, невдячних” дітей, звинувачуючи у такій поведінці дитячий садок, школу, вулицю. Як правило, вони не замислюються над тим, що однією з причин “прохолодного” ставлення підлітка до матері є особиста поведінка останньої в той час, коли дитина ще була зовсім малою. виправлення таких дефектів поведінки стає дуже важким, а іноді – і неможливим. Завдання матері – стати першою і найкращою подругою для дитини. Тільки повна довіра і батьківський авторитет допоможе мамі-подрузі зберегти контроль над поведінкою дитини-підлітка. Досягати цього необхідно постійно, подаючи дитині особистий позитивний приклад.

Від гордовитих, непримиримих мам діти наслідують душевну ущербність, нестачу любові і житейської мудрості – те, що потім широко проектується в наступне покоління. Матері впливають на дітей, і якщо впливають негативно – суспільство починає руйнуватися. Сім'я – головний осередок суспільства, що тримається на фундаменті жіночої доброчесності, котра зберігає сімейну чистоту, цілісність, моральність загалом. Своєю доброчесною поведінкою, вірністю жінки впливають на хід історії. В образі жінки віддзеркалюються всі

чесноти – цнота, материнство, шанобливість, послух; жінці природою довірене виховання дітей, піклування за слабкими. Моральність суспільства прямо залежить від жіночої моральності, на яку робить замах емансипація. Філософ П. Астаф'єв підкреслював, що у “моральній області жінка є виразником цілісного і загального типу людяності”. Розпад економіки йде слідком за розпадом сім'ї, за падінням моральності. Вражає кількість жінок у нашій країні, котрі не знайшли особистого щастя, не реалізували своїх природніх можливостей стати дружиною, матір'ю. Вже давно встановлено, що на зниження народжуваності не впливає бідність і нестатки, а саме жіноча емансипація, завдяки якій змінюється і поведінка чоловічої статі. Свобода позашлюбних зв'язків, тотальна пропаганда порнографії призвели до відмови від законних шлюбних стосунків, від створення сім'ї. Шлюб стає “соціальним пережитком” в очах сучасних підлітків, дівчат, зокрема, котрі готують себе до емансипованої соціальної ролі. Сучасне шкільне, а іноді й домашнє виховання не розкриває дівчатам-підліткам сутності їхньої жіночої природи, не формує світоглядних позицій і практичних установок на виконання ними свого соціального призначення. А хлопці-підлітки не мають прикладу жіночого образу для формування справжнього образу чоловіка. Спіраль емансипації все настирливіше підштовхує жіноцтво до “боротьби за свої права”, а точніше за першість соціальної ролі, зводячи до мінімуму роль чоловіка в суспільстві і в сім'ї. Віддаляючись від своєї природи, жіноцтво втрачає прекрасні риси, стаючи матеріалом для соціального експерименту. Справжня жінка – це мати, терпелива і милосердна, жіночна і мила, та, що прикрашає себе справжньою моральністю.

Таким чином, проблема материнського виховання та проблема соціального статусу жінки-виховательки у суспільстві знаходяться у площинах різних соціологічних теорій, вимагають докорінного соціального аналізу і переосмислення поняття матері, а це обумовлює до наступних висновків:

– у нових умовах соціалізації, сім'я знаходиться в процесі руху, переходу до інших форм функціонування у тій мірі як розвивається суспільство, а це вимагає від жінки динамізму соціального мислення та жіночої приземленості, керівної материнської ролі у вихованні та готовності до жіночого послуху;

– особливості підліткового виховання вимагають від матері соціальної компетентності та душевності, арсеналу психолого-педагогічних знань та знань вічних цінностей як засобів педагогічного впливу;

– материнське виховання у контексті глобалізації сучасного соціокультурного середовища здійснюється шляхом подолання протиріч і пошуку нових парадигм, визначення соціально-педагогічних умов реалізації процесу формування особистості підлітків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. – К.: Довіра, 1992.
2. Смайльс С. Характер. – С.-Петербург, 1895.
3. Зеньковский В.В. Психология детства /Сост. и отв. ред. Алексеев П.В. – М.: Школа-Пресс, 1996.
4. Біблія. Видання українського біблійного товариства.

УДК 371-04

Н. І. Чабан

ПЕДАГОГІЧНЕ КЕРІВНИЦТВО ФОРМУВАННЯМ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ДІЛОВОЇ ЛЮДИНИ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

Сучасні соціально-економічні та політичні зміни в Україні передбачають активний пошук нових шляхів підвищення ефективності виховання молоді. Головним критерієм